

TÜRK DÜNYASINDA ARAP HARFLERİNİN ISLAH EDİLMESİ VE LATİN HARFLERİNE GEÇİŞ TARTIŞMALARI

Harflerin ıslahı meselesi çok zamanlardan beri müzakere edilmektedir. Bu doğrultuda şimdiye kadar yazılan kitap ve makaleleri, söylenen sözleri ve yapılan işleri toplayıp kitap olarak bastırmaya kalkarsak muhtemelen cilt cilt kitaplar ortaya çıkar. Bu doğrultuda o kadar çok şey yazılmış ve o kadar çok şey söylenmiştir ki bunu ancak bu işle meşgul olanlar bilirler. Hazır son zamanlarda en fazla tartışılan konu Arap harflerini terk ederek Latin harflerini alma konusu olmuşken, biz de bu konuda dergimizin okuyucularını bilgilendirmek için bu konu hakkında tarihi bir malumat vermeye çalışacağız.

Bu mesele ilk olarak Azerbaycan, Anadolu ve Tataristan Türkleri arasında ortaya çıkmıştır. Bundan tam yirmi sekiz yıl önce Azerbaycan'ın meşhur ediplerinden olan Mirzafethali Ahunduf tarafından ilk olarak ortaya atıldı. Bu kişi 1857 yılında Arap harflerinin ıslah edilmesi gerek diyerek bu konuda ilmi bir rapor hazırladı. Daha sonra da kendi tavsiye ettiği yeni imlâ ile 1863 yılında “*Yusuf Şah*” hikâyesini yazdı. Bu konuda gerekli yardımları almak amacıyla İstanbul'a gitti. Baş vezir olan Fuat Paşa'ya bu hikâyeyi takdim etti. Fuat Paşa'nın isteğiyle Türkiye hükümetinin ilmi cemiyeti bu raporu ve imlâyı tartışıp, onu her açıdan uygulanabilir olarak gördüler. Ancak gelgelelim bu imlâyı matbaada kullanmaya sıra gelince bu konu için izin çıkmadı. Rapor Ahunduf'a ilmi cemiyetin bu konudaki görüşlerinin yer aldığı bir rapor ile iade edildiği gibi Ahunduf'a bir miktar da para verilerek Ahunduf Kafkasya'ya gönderildi. Türkiye hükümetinden istediği desteği alamayan Ahunduf, bu konuda çok kararlıydı. Tiflis'e döndükten sonra tekrar ikinci bir rapor hazırlayarak Arap alfabesinin Türkçenin imlâsına uygun olmadığını güçlü deliller ile kanıtlayarak hazırladığı bu raporu İran hükümetine takdim etmek için Tahran şehrine gitti. Ancak orada da bu mesele için gerekli desteği göremedi. Bu konuda oldukça kararlı olan Ahunduf daha sonra yeni bir rapor hazırlayarak Anadolu'nun meşhur ediplerinden Suavi Efendi ve Sadrazam Ali Paşa'ya takdim etti. Ancak yine istediği desteği göremeyen Ahunduf, bu konudaki kırgınlık ve üzüntülerini dile getiren bir şiir yazarak bu işten elini eteğini çekti. Ondan sonra Melkum Han adında biri bu mesele ile iştiğal etti. Ancak o da bundan herhangi bir sonuç çıkartamadı. Bu kişi kendi yazdığı “*Şeyh ve Vezir*” adlı kitabında şunları söylemektedir: “*Bu bozuk alfabe ile insanlar hiçbir zaman kulluktan kurtulamaz. Alfabe bozuk olduktan sonra insanlar medeni meselelerini halletmek için binlerce meclis, binlerce okul, binlerce faydalı öğrenim programı hazırlasa dahi başarılı olamaz. Kendi irademizle kendi işlerimizi halletmemiz gerekir. Bunun için gökten meleğin gelmesini beklemek faydasızdır. Hatta gelse dahi bizi kurtaramaz. Nasıl bin kişiye on kişi hiçbir şey yapamazsa, bu bozuk imlâ ile medeniyet dünyasında bırak ilerlemeyi bu dünyada tamamen yok olmaya mahkûm oluruz. Bu tarihin acı bir gerçeğidir.*”

Bu doğrultuda çalışan bir başka edip de Mirza Rıza Han adındaki kişidir. Bu şahıs 1879 yılında Türk, Fars ve Arap dillerini karşılaştırarak Arap alfabesinin Türkçenin imlâsı için yeterli olmadığını belirten bir rapor hazırladı. Yine bu

¹*Türkiye Türkçesine aktaran. (Marmara Üniversitesi Türk Dili Doktora öğrencisi)

Makale, Maarif ve Okutguç Dergisinden alınmıştır. Maarif ve Okutguç, Taşkent 1922. sayı: 3.

doğrultuda çalışan bir başka kişi de meşhur Kafkas erlerinden Feridun Bey'dir. Bu kişi 1898'de "Kafkas" Gazetesinin 23, 238 ve 264. sayılarında Arap alfabesinin eksiklerini ve Türk dili için uygun olmadığını belirten Rusça makaleler yazdı. Yine bu doğrultuda çalışan ediplerden biri de Rus Şerik Gazete'sinin yazarı Muhammet Agaşah Tahtinski'dir. Bu kişi diğerlerinin aksine şahlara, vezirlere gitmedi. Halkla temas kurarak fikirlerini onlara kabul ettirdi. Böylece diğerlerine göre daha başarılı oldu. Kafkasya'nın meşhur âlimleri bu meseleyi 20. yüz yılın başlarında araştırdılar. Kafkas Şeyhülslâmı Molla Abdülislam bu doğrultuda Muhtehit Mirzay Şirazi'ye müracaat etti. Mirzay Şirazi bu doğrultuda verdiği fetvasında şöyle demektedir: "Eğer Latin alfabesi bizim medeni işlerimizi halletmek için bize esenlik verecekse bunu uygulamamız gerekir."

Bundan sonra Kafkas'ın meşhur mollalarından Müftü Hüseyin Efendi, Habibzâde Molla, Ahund Yusuf Talip ve başkaları bu doğrultuda önemli hizmetler yaptılar. Bunlardan meşhur Molla Ahund Ahmet Hüseyin'in yazdığı makalelerde Müslümanların başlarına gelen felaketlerde esas sebebin alfabenin bozuk olması olduğunu güçlü deliller ile yazdı. Demek ki meselenin mühimliği doğrultusunda bundan 60 – 70 yıl önce Kafkasyalı edip ve mollalar birçok makale yazıp girişimde bulundular.

Yine 1908 yılında Genç Türkler ceditçilik hareketine başladı. O zamanın Maarif Nazırı Nail Bey'in fermanı ile büyük bir resmi komite teşkil edildi. Bu komitenin içerisinde Türkiye'nin o zamanki meşhur ediplerinden Necip Asım da vardır. Bu komite yaklaşık bir yıl kadar çalıştıktan sonra herhangi bir başarı elde edemedi dağıldı.

Bunu daha sonra Hüseyin Cahit Bey'in yazdığı makaleler takip etti. O da aynı konuyu dile getirdi; ama pek fazla başarılı olamadı. Bu yıl Tatarlar arasında da Arap harflerini yazı makinelerinden atma konusunda pek çok rapor hazırlandı. Onlardan biri de Orunburglu Zakir Remiyef adlı edibin yazdığı "Ayrım Harfler" adlı yazısıdır. Yine Abad Alparuf'un "Şura" Gazetesinin 12. sayısında basılan "Esterhan" adlı yazısıdır.

Buna karşın "İdil" Gazetesinin 1911 yılının 3. sayısında çıkan Sait Remiyef adlı edibin bu makaleyi tenkit ettiği yazısıdır. Remiyef bu yazısında şöyle demektedir: "Bizim için Arap harflerini ıslah gereklidir ama bu yolda yapılan işlerden herhangi bir netice çıkmadı. Bunu için Arap harflerini ikinci bir harf ile bütünüyle değiştirmemiz gereklidir," demektedir. Bundan bir ay sonra da 5 Eylül tarihinde çıkan "İdil" Gazetesinin 367. sayısında çıkan "Bize ıslah harfler gerekli mi?" başlıklı bir yazısında Tatarcadaki medli sesleri Latin alfabesiyle yazarak göstermiştir. Burada Latin alfabesini almak gerektiğini belirtmektedir. Yine "İdil" Gazetesinin 9 Ağustosta çıkan 382. sayısında adına Hasan Ali diyen birisi "Ortak dil ve İmlâ" adındaki makalesinde Tatarcanın Latin harfleri ile daha doğru yazıldığını belirtmektedir. Tatarlar arasında bu makaleden sonra Ekim ihtilaline kadar Sait Remiyef'in görüşlerine ne karşı çıkan ne de destekleyen birileri çıktı.

Ekim ihtilalinden sonra Tatarlar arasında imlâ- harf tartışmaları tekrar gündeme geldi ve gazetelerde ediplerin bu konudaki yazılarıyla müzakere edilmeye başlandı. 1920 yılında Kazan'da Tatar ve Başkurt âlimlerinin katıldığı toplantıda Alimcan İbrahim Efendi'nin sunduğu rapor doğrultusunda Latin harflerine geçiş kabul edildi. Bu toplantıda bütün Rusya Türkleri arasında Latincilik hareketlerini tartışmak ve onları Latin alfabesine geçişe teşvik etmek gerekir, denmektedir.

Yine 1920 yılında Ufa ve Yektaorunburg'da yapılan Tatar, Başkurt ve Çuvaş âlimlerin katıldığı kurultayda Nimet Hekim Han tarafından Latin harflerine beynelmilel geçişin gerekliliği kabul edildi ve bu doğrultuda karar çıktı. Hekim Han tarafından 1921 yılında Ufa'daki "*Şerik Yarlılar*" adlı gazetesinin 2,7 ve 8. sayılarıyla Taşkent'te çıkan "*Kızıl Bayrak*" Gazetesinin 1922 yılındaki 132, 135, 145, 149 ve 150. sayılarında Arap harflerinin Türk dünyasında beynelmilel Latin harflerine geçiş doğrultusunda uzun uzun makaleler yayınlandı. Ancak bu dönemde Tatarlar arasında bazı gazetelerde Arap harflerinin yazı makinelerinden kaldırılmasının zorluğu konusunda fikirler ortaya atan ediplerin de karşı makaleleri basıldı.

1924 yılında Kazandaki "*Maarif*" Gazetesinin 2. ve 4. sayılarında Alimcan Şeref adlı edibin "*Latin harflerini alış mı yoksa Arap harflerini düzeltiş mi?*" diye uzun bir makalesi yayınlandı. 1924 yılında Taşkent'te çıkan "*Ak Çol*" Gazetesinde Abad Alperof adlı edibin Arap harflerinin nasıl ıslah edileceğini ve bunların matbaada nasıl tatbik edileceğini anlatan yazısı çıktı.

Yine Moskova'da olan Tatar, Başkurt âlimlerinin kurultayında Arap harflerinin bizim yazımız için kapalılığı ve bizi medeni cihazlardan uzaklaştırması ve bunun gibi birçok sebepten dolayı Arap harflerini eleştiren raporlar kabul edildi.

1924 yılı Tatarlar arasında Latincilik fikrinin yükseldiği bir çağ idi. Yine aynı yıl Meskev, Kazan, Ufa ve Dek şehirlerinde Latincilik komiteleri toplandı ve Latin harflerinin kabulü ile ilgili olarak raporlar hazırlandı. Ufa'da 1925 yılında Halk Maarif Komiserliği yeni alfabe komitesi teşkil etti ve bu komite Latin harflerini Tatar ve Başkurt dillerine tatbik ediş meselesini yoluna koymaya çalıştı.

Kısacası Rusya Türkleri arasında alfabe konusunda çok sayıda makale yazıldı, kurultaylar toplandı. Bu konuda Genç Kurdistan Maarif Komiserliği huzurunda yeni Türk – Başkurt alfabeti komitesi oluşturuldu.

Özbek, Başkurt ve Tatarlar arasında yaşayan Kazak kardeşlerimize gelirse onlarda da bu konuda bazı yazılar yazılıp çıktı.

Şimdi Özbeklere gelirse 18. yüz yıldan başlayarak harflerin ıslahı doğrultusunda pek çok faaliyet yapılmıştır. Taşkent'te olan iki imlâ konferansında konferansa katılanlar arasında eski imlâcılar, yeni imlâcılar ve Latin alfabetine geçişini savunan âlimler vardı. Bu 1923 yılında yapılan Taşkent konferansında Türklerin beynelmilel ortaklığı için Latin alfabetine geçmekten başka hiçbir çare yoktur, denilmiştir.

Yine Hakas, Yakut, Tatar, Başkurtlar ile ciğerdaş olan Kalmuk, Allakaçanlar arasında da bu doğrultuda çeşitli işler yapıldı.

Şimdi Azerbaycan'a gelirse Latin alfabetini ameli surete taşımak için Azerbaycan'da Merkezi İcrakum huzurunda Merkezi İcrakum reisinin rehberliğinde komite teşkil edildi. Bu komitenin büyük bir matbaası vardır. Orada "*Yeni Yol*" adında dergi çıkarılmaktadır. Şimdi seksen bine yakın Azeri Türk'ü yeni Türk alfabeti ile gazete ve dergi okumaktadır. Bu komitenin Azerbaycan'ın tüm vilayetlerinde şubeleri olduğu gibi Kafkasya'nın çeşitli yerleriyle de alakası vardır.

Bu alfabe değişiminde Kuzey Kafkasya'da pek çok kimse matbaanın Arap harfleriyle devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Gürcistan ve Ermenistan'da yaşayan Türk kardeşlerimiz de Azerbaycan'da başlayan hareketi desteklemektedirler. Burada Latin harfleri ile çıkan "*Açık Yol*" adındaki gazete önemli bir rol oynamaktadır. Ancak son vakitlerde bu gazete maddi nedenlerden dolayı düzenli çıkmamaktadır.

Ben yukarıdaki makalede Türk boyları arasındaki harf ıslahı doğrutusundaki fikirleri ve bu doğrutuda görülen çareleri kısa yazı ile gösterdim. Burada meselenin nereye vardığını ve bu doğrutuda netice ve muvaffakiyetlerin nelerden ibaret olduğunun düşünülmesini göstermeye çalıştım.

Alfabe meselesinin medeni hareketimizde tuttuğu önemli yeri muhakeme etmesi için okuyucularımızın bu konuyu kendilerine havale edip 70 yıldan beri ıslah için âlimlerimizin 50'den fazla fikrini hülasa etmeye çalıştım.

Sonuç olarak 20. asrın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için Arap alfabesinin bugünden başlayarak eleştirilmesi gerekmektedir. Bizim için en gerekli olan bütün medeni milletler tarafından kabul edilen Latin alfabesinin tüm Türkler için alınıp kabul edilmesi doğrutusunda çalışmaktır. Bunu 70 yıllık tecrübe ve Birinci Türkoloji kongresine dayanarak söylüyorum.

S. UYGUR

Not: Makalenin aslını görmek isteyen araştırmacılarımız bana [umitdemirci41@gmail](mailto:umitdemirci41@gmail.com) adresinden ulaşırlarsa kendilerine makalenin aslını gönderirim.